

LEONARDO DA VINCI

Homo minister et interpres naturae

En la vida de Leonardo da Vinci pel Vasari tal com avui la llegim hi ha algunes modificacions de la primera edició. En aquesta, el pintor que ha fixat per als segles posteriors l'aspecte extern del Crist era presentat com un ardit especulatiu, que tractava amb desimboltura les creences dels altres i situava la filosofia per damunt del cristianisme. No es conserven mots seus prou tallants per a justificar aquesta impressió, i haurien desdit d'un geni que té com una de les seves característiques la tendència a perdre's en un refinat i graciós misteri. La sospita no era sinó el mode, honorat pel temps, en què el món segella la seva apreciació d'un home que té pensaments per a ell tot sol, de la seva alta indiferència, la seva intolerància de les formes comunes de les coses; i en la segona edició la imatge fou convertida en quelcom de més apagat i més convencional. Però és encara per un cert misteri de la seva obra, i per alguna cosa d'enigmàtic que ultrapassa la mesura corrent dels grans homes, que Leonardo fascina o, potser, mig repel·leix. La seva vida és plena de rebel·lions sobtades, amb intervals en què no treballa gens, o bé ho fa decantat de l'objectiu principal de la seva obra. Per una estranya fortuna, les pintures en què es basava la seva fama més popular desaparegueren ben aviat del món, com *La batalla de l'estendard*; o bé són obscurament barrejades amb el producte de mans menys nobles, com *L'Últim Sopar*. El seu tipus de bellesa és tan exòtic que fascina més gent que no pas n'adelita, i més que el de cap altre artista

sembla reflectir idees i opinions i algun intern esquema del món; talment que semblà als seus contemporanis ésser posseïdor d'alguna profana i secreta saviesa, així com semblà a Michelet i a d'altres que havia anticipat les idees modernes. Juga amb el seu geni, i amuntega tota la seva obra cabdal en uns pocs anys turmentats de l'última època de la seva vida; això no obstant, és tan posseït pel seu geni que passa sense commoure's a través dels esdeveniments més tràgics, que aclapararen el seu país i els seus amics, com un que s'hi escau al bell mig per atzar quan s'esmerçava en alguna missió secreta.

La seva *llegenda*, com diuen els francesos, amb les anècdotes que recorda tothom, és un dels capítols més brillants del Vasari. Els escriptors posteriors es limitaren a copiar-lo, fins que, l'any 1804, Carlo Amoretti hi aplicà una crítica que deixà a penes cap data segura i ni una d'aquelles anècdotes intacta. Les diverses qüestions així suscidades han esdevingut d'aleshores ençà, l'una darrere l'altra, objecte d'especial estudi, i la simple erudició té, per aquest camí, poca cosa més a fer. Resta per als altres l'edició dels tretze llibres dels seus manuscrits, i el destriament, a base de la crítica tècnica, d'allò que en les obres que se li atribueixen és realment seu, o del que ho és només a mitges, o bé obra dels seus deixebles. Però un amant de les ànimes estranyes pot encara analitzar per a si mateix la impressió que li han fet aquelles obres, i intentar d'assolir a través d'ella una definició dels principals elements del geni de Leonardo. La seva *llegenda*, corregida i ampliada pels crítics, pot ara i adés intervenir per prestar suport als resultats d'aquesta anàlisi.

La seva vida es divideix en tres parts: trenta anys a Florència, prop de vint anys a Milà, i després dinou anys d'errabundeig, fins que s'atura a reposar sota la protecció de Francesc I al castell de

Cloux. El deshonor de la il·legitimitat ombreja la seva naixença. Piero Antonio, el seu pare, pertanyia a una noble casa florentina, la casa de Vinci a la Val d'Arno, i Leonardo, educat delicadament entre els fills autèntics de la casa, era un fill de l'amor hagut en la seva juvenesa, amb el viu i puixant temperament que tenen sovint infants així. El veiem durant la minyonia fascinant tot-hom per la seva bellesa, improvisant música i cançons, comprant ocells engabiats i alliberant-los, mentre passejava pels carrers de Florència, amic d'estranyes vestits pompàtics i de fogosos cavalls.

Des dels seus anys més joves dibuixà molts objectes i construí models en relleu, entre ells, diu el Vasari, dones que somreien. El seu pare, reflexionant sobre les promeses que hi havia en l'infant, el dugué a l'obrador d'Andrea del Verrocchio, llavors l'artista més famós de Florència. Allí abundaven els bells objectes: reliquiaries, copons, imatges d'argent per a la capella del papa a Roma, estranyes obres de fantasia medievals, en curiós veïnatge amb fragments clàssics feia poc descoberts. Leonardo pot haver vist allí un altre estudiant: un minyó en l'ànima del qual havien penetrat la llum igual i les il·lusions aèries de les postes italianes, que fou després famós amb el nom de Perugino. Verrocchio era un artista al primitiu estil florentí: gravador, pintor i orfebre alhora; no solament pintava, sinó que projectava tota mena de coses per a ús sacre i domèstic: copes, armaris, instruments de música, fent-ho tot bell de mirar, omplint la vida quotidiana amb el reflex d'una llunyana pompa; i anys de paciència li havien afinat la mà, fins que la seva obra fou cercada des de llunyans indrets.

S'esdevingué que els germans de Vallombrosa encarregaren al Verrocchio que pintés el Baptisme del Crist, i es va permetre a Leonardo que acabés un àngel del racó de mà esquerra. Era un d'aquells moments en què el desenrotllament d'una cosa il·lustre

—en aquest cas, l'art d'Itàlia— pressiona durament la felicitat d'un individu, i, a través del seu descoratjament i de la seva minva, la humanitat, en persones més venturoses, s'acosta un pas més al seu èxit final.

Perquè, sota la joiosa aparença del simple artesà ben pagat que cisellava fermalls per a les capes pluvials de Santa Maria Novella o que trenava ornaments de metall per a les tombes dels Mèdici, covava el desig ambiciós d'expandir el destí de l'art italià per una més ampla coneixença i penetració de les coses, un propòsit, en art, no pas diferent del propòsit encara inconscient de Leonardo; i sovint, en el modelat de la draperia, o bé d'un braç alçat, o del cabell tirat enrere, apuntava en el Verrocchio alguna cosa de la manera més lliure i de la humanitat més rica que havien de caracteritzar una època posterior. Però en aquest *Baptisme* el deixeble havia superat el mestre; i el Verrocchio es girà com estordit, i la seva dolça obra anterior li degué ésser desplaent des d'aleshores, a causa de l'àngel brillant i vívid que traçà la mà de Leonardo.

Aquell àngel encara es pot veure a Florència, un espai assolat en la pintura freda i treballada; però la llegenda només és autèntica en el sentiment, puix que la pintura havia estat sempre l'art que menys havia apreciat el Verrocchio. I així com ell, en cert sentit, anticipa Leonardo, fins a la fi Leonardo recorda l'obra del Verrocchio en el gust per les belles bagatelles, com la bacina d'aigua que serveix de mirall a la *Vanitat*, i el deliciós brodat que es veu en les plegades mans de la *Modèstia*, i en el gust pels relleus, com aquells camafeus que en *La Verge de les balances* pengen al cinyell de sant Miquel, i per les brillants pedres jaspia des, com les àgates de *Santa Anna*, i per una precisió i gràcia hieràtiques, com de santuari ben escombrat i guarnit. Això no el

deixà mai entre tota l'enginyosa complicació de la seva manera llombarda. Molt d'aquest gust degué haver-hi en la perduda pintura del *Paradis*, que preparà com un cartó de tapís per a ésser teixit als telers de Flandes. Era el perfeccionament del més antic estil florentí de la miniatura, amb la col·locació pacient de cada fulla dels arbres i de cada flor entre l'herbei, on s'estaven drets el primer home i la primera dona.

I perquè era el perfeccionament d'aquell estil, despertà alguna llavor d'insatisfacció en les intimitats de Leonardo. Perquè el camí de la perfecció passa per un seguit de disgustos; i aquella pintura —que era tot el que havia fet fins aleshores en la seva vida a Florència— era al capdavant l'antic estil magre. El seu art, si en el món havia d'ésser mai res, calia que fos apesantit amb més cosa del sentit de la natura i de la humana finalitat. La natura era «la veritable mestra de les intel·ligències superiors». S'endinsà, doncs, en l'estudi de la natura. I en fer-ho seguí la manera dels estudiosos antics; medità sobre les virtuts ocultes de les plantes i els cristalls, les línies traçades per les estrelles en moure's pel firmament, les correspondències que hi ha entre els diferents ordres de les coses vives, a través de les quals, per als ulls amatents, s'interpreten l'una a l'altra; i durant anys i anys semblà als qui el voltaven com algú que escolta una veu, silenciosa per als altres homes.

Aprengué aleshores l'art de profunditzar, de rastrejar les deus de l'expressió fins a llurs més subtils recessos, el poder d'una presència íntima en les coses que manipulava. No abandonà el seu art tot d'una ni enterament; però ja no era aquell pintor alegre, objectiu, a través de l'ànima del qual, com a través d'un cristall transparent, les brillants figures de la vida florentina, només una mica més endolcides i pensatives pel trànsit, passaven al

mur blanc. Esmerçà molts dies en curiosos jocs de dibuix, semblant que es perdia a filar invencions intricades de línia i color. El colpí un amor de l'impossible: la perforació de muntanyes, canviar el curs dels rius, bastir grans edificis, com l'església de San Giovanni, al mig de l'aire: totes aquelles gestes per a la realització de les quals la màgia natural devia posseir la clau infal·lible. Escriptors posteriors, certament, veuen en aquests esforços una anticipació de la mecànica moderna; en ell eren més aviat somnis, brollats del cervell massa complex i actiu. Dues idees eren en ell especialment arrelades, com a reflex de coses que en la infantesa havien commogut el seu cervell més profundament que les altres impressions: el somriure de les dones i el moviment dels grans corrents d'aigua.

I, en aquests estudis, una fusió dels extrems de la bellesa i el terror es plasmà, com una imatge que podia ésser vista i palpada, en l'esperit d'aquell graciós donzell, una imatge tan fixa que no l'abandonà ja en tota la vida. Com si en copsés ràpides visions en els ulls o els cabells estranys de gent trobada per atzar, els seguia pels carrers de Florència fins que es ponia el sol, i d'ells es conserven encara molts esbossos. Alguns són plens d'una curiosa bellesa, d'aquella bellesa remota que només poden aferrar els qui l'han cercada amb cura, els qui, partint de tipus admesos de bellesa, han anat afinant-los tant i tant com aquests tipus afinen el món de les formes comunes. Però, inextricablement barrejat amb això, hi ha també un element de mofa; talment que, sigui per tristesa o per burla, fins caricaturitza el mateix Dant. Regions de coses grotesques li brollen dels dits; car ¿no té també la natura les seves coses grotesques: la roca esberlada, les falsejadores llums del capvespre pels camins solitaris, l'estructura sense vels de l'home en el seu embrió, o bé l'esquelet?